

(Херсон)

ЗНАКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУДОЖНЬОГО ПОРІВНЯННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОКАНАДСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

Стаття присвячена вивченню знакової характеристики художнього порівняння у поетичних текстах.

Ключові слова: порівняння, мовний знак, мовленнєвий знак, іконічність, індексальність

The article focuses on semiotic description of simile in poetic texts.

Key words: simile, language sign, speech sign, iconicity, indexality

Мова відіграє провідну роль в житті людства, особливо в пізнанні, осмисленні та відображенні навколишнього світу. Результати пізнавальної та практичної діяльності людини відбиваються в одиницях (знаках) і категоріях мови. Однією з основних онтологічних та універсальних рис природної людської мови є її знаковість.

Імпліцитне звернення до поняття знаку знаходимо в працях представників різних наукових течій ще з часів античних філософів. Послідовна лінгвістична розробка питання про знакову природу мови належить швейцарському науковцю Ф. де Соссюру.

Але й наділі питання про те, що саме підпадає під поняття “мовного знаку” залишається відкритим. Існують три напрями вивчення цієї проблеми. Згідно з першим напрямком до власне мовних знаків відносяться слова, а висловлювання належать до комунікативного рівня мови (Бенвеніст Е.); представники другого – вважають повноцінним мовними знаками – висловлювання, класифікуючи слова, як часткові, або неповні одиниці (Гак В.Г.). Більшість відносить до мовних знаків різноманітні за своєю структурою одиниці (слова, словосполучення, речення). Наш інтерес до уточнення знаковості мовних одиниць викликаний особливим об'єктом дослідження – художнім порівнянням. Порівняння як “граматично оформлене зіставлення двох явищ, метою якого є виділення важливої для мовця ознаки об'єкта мовлення” [3, с.334], реалізується на мовному рівні у двох вимірах, у формі як номінативних, так і предикативних одиниць. Актуальність дослідження полягає у використанні лінгвосеміотичного підходу до вивчення компаративного тропу порівняння, як мовного знаку.

Згідно з лінгвістичною концепцією Ф. де Соссюра, знак розуміється як “поєднання акустичного образу і поняття” [4, с.99]. В прикладах, якими автор ілюструє своє розуміння поняття “знак”, виступають лише номінативні одиниці (слова).

У цьому полягає складність при тлумаченні предикативних одиниць в якості мовних знаків. Для вирішення цього протиріччя необхідно звернутись до “двопланового модусу” існування мови, “мови як системи узагальнених, потенційних знаків і моделей їх сполучуваності та мовлення як реальної форми маніфестації мови, конкретної реалізація цієї системи” [6, с.12]. Мова розуміється як система віртуальних знаків, яка актуалізується у мовленні. Вона є, з одного боку, жорстко структурованою, що забезпечує успішну комунікацію в межах мовного колективу, з іншого, більш

гнучкою, що уможлиблює індивідуалізацію використання мовних одиниць для вираження різноманіття думок, емоцій.

Мова обслуговує дві основні сфери людської діяльності – номінативно-класифікаційну та комунікативну і представляє собою семіотичну систему подвійного означування. Мовні знаки мають не лише системну значущість, яку вони отримують у результаті взаємодії з іншими елементами системи, а й своє значення, яке притаманне лише їм [6, с.13].

Розрізняють знаки первинного і вторинного означування. До першої групи належать повнозначні слова та словосполучення. До другої групи знаків належать висловлювання і повідомлення, які співвідносяться з ситуаціями з предметного і духовного світу людини [6, с.14]. Розрізнення видів мовного означування знайшло свій відбиток у бінарних протиставленнях: номінативні та предикативні; знаки-найменування та знаки-повідомлення (Булигіна Т.В.); часткові та повні (Гак В.Г.), знаки і семи (Прієто Л.).

Слідом за Уфімцевою А.А., ми розрізняємо одиниці мови (слова, словосполучення) і одиниці мовлення (висловлювання, речення). Номінативні одиниці, або одиниці мови позначають окремі предмети навколишнього світу, класи предметів, абстрактні поняття. Предикативні, або одиниці мовлення співвідносяться з конкретними одиничними ситуаціями. Правомірність і доцільність диференціації одиниць мови і мовлення доводить Бенвеніст Е.: "...воно (речення –П.Я.) принципово відрізняється від інших мовних одиниць. Сутність цієї відмінності полягає у тому, що речення містить знаки, але саме знаком не є. ... Речення належить мовленню ... речення є одиницею мовлення (розрядка автора – П.Я.). Речення є повною одиницею, яка має в собі одночасно і смисл, і референцію: смисл – тому що воно несе в собі смислову інформацію, а референцію – тому що співвідноситься з відповідною ситуацією" [2, с.140].

Отже, виходячи з диференціації одиниць мови та одиниць мовлення, можна кваліфікувати художнє порівняння як знак. Послугуючись тріадою знаків Пірса Ч. "ікона-індекс-символ", пропонуємо вивчення художнього порівняння як іконічних, індексальних і символічних знаків.

Посилаючись на твердження Пірса Ч. про іконічний знак, що "може репрезентувати свій об'єкт головним чином завдяки подібності, незалежно від засобу його існування" [5, с.77], під іконічними порівняннями ми розуміємо одиниці, в структурі яких суб'єкт і об'єкт порівняння співвідносяться на основі матеріальної, структурної або візуальної подібності. Прикладом такої іконічності є послідовність дієслів *veni, vidi, vici*, яку наводить Якобсон Р., доводячи, що "часовий порядок мовленнєвих форм має тенденцію до дзеркального відображення порядку подій у часі або степеню важливості" [7, с.107].

Ілюстративний матеріал уможлиблює розрізнення іконічних порівнянь, основою яких є спільна ознака, спосіб дій або ситуація. Перенесення характеристики з однієї сутності на іншу, розуміння однієї області знань у поняттях іншої здійснюється за допомогою лінгвокогнітивної операції аналогового мапування. Диференціюють три види мапувань: атрибутивне (осмислення подібності на ознаковому рівні (*attribute mapping*)), релятивне (виділення спільних відношень та дій між сутностями (*relational mapping*)), ситуативного (проведення аналогій між спільними ознаками, діями та подіями сутностей, що репрезентують життєві ситуації (*situational mapping*)) [9, с.643-666].

Мапування в даному дослідженні розглядається як лінгвокогнітивна операція формування художнього порівняння у віршованому тексті. В основі мапування лежить осмислення одного поняття у термінах іншого в межах різних концептуальних областей знання або ж відшукування

частини чи цілого в межах однієї й тієї самої концептуальної сфери на підставі їх схожості або подібності [10, с.16-24].

Атрибутивне мапування є лінгвокогнітивною операцією проектування ознак, якостей, властивостей, які притаманні сутності об'єкта будь-якого художнього порівняння на сутність суб'єкта. Такий вид мапування є найбільш простим, стійким механізмом, або лінгвокогнітивною операцією формування художнього порівняння, що спрямовує хід аналогії за чітко окресленим шляхом співвіднесення спільних ознак між сутностями художнього порівняння. Наприклад: "...patience /Is longer than the lives of glaciers" – "терпіння, довше за життя льодовиків" (А. Milton "The natural history of elephants"), "perfect love is like a fair green plant" – "досконале кохання, як прекрасна квітуча рослина" (А. Lampman "The Growth of Love XI"), "The mystic river .../Untamable and changeable as flame" – "таємнича річка неприборкана і мінлива, як полум'я" (С. Roberts "Ave! (An Ode for the Shelley Centenary, 1892)).

У наведених рядках художнє порівняння має певну синтаксичну будову. Приклади містять конструкції з лексичною (like, as) або граматичною (longer than...) експлікацією порівняння. Але їх спільною рисою є процес проведення аналогій між суб'єктом і об'єктом на основі спільності ознаки, яка в поетичному рядку репрезентована прикметником у подвійній функції: синтаксичній – означення (attribute) та стилістичній – висунення: "...with a smile as golden as the dawn" – "з золотою посмішкою, як зоря" (А. Lampman "Comfort of the fields"), "Our thoughts as sweet and sumptuous/ as her flowers" – "наші думки солодкі і пишні, як її квіти" (А. Lampman "On the Companionship with Nature"). Номінативні одиниці golden, sweet, sumptuous слугують ідентифікації основи порівняння, яка обмежує проведення аналогії, окреслює її хід, прокладає траєкторії інтерпретації такої дій.

Релятивне мапування – це порівняння відношень причинно-наслідкового характеру, що обумовлює наявність у сутностях суб'єкта та об'єкта компаративного блоку схожих емоцій, станів та дій. [1, с.222]. Для прикладу розглянемо рядок з вірша Ч.Робертса "The Potato Harvest": "... and the day fades out like smoke" – "... і день зникає, як дим". У сутності суб'єкта "the day" – "день" немає жодної спільної ознаки або якості, яка хоч якоюсь мірою відповідала б ознакам сутності об'єкта порівняння "smoke" – "дим", проте зміст цього образу є зрозумілим для сприйняття. Це досягається шляхом порівняння відчуття, що виникає у людини при спостереженні за розсмоктуванням, поступовим зникненням диму, з аналогічним відчуттям при спогляданні за плином і закінченням світлового дня, відчуття остраху, яке виникає в результаті розуміння, що все коли-небудь зникає без вороття, швидкоплинності життя, і головне усвідомлення того, що ці процеси невідконтрольні жодній людині в світі.

Ще одним прикладом такого порівняння може слугувати уривок з вірша Б. Демстера "Бабусі, що зникають" (Disappearing grandmothers):

"Years later, my mother
was still wearing both their aprons,
her wet hands disappearing into the pockets
like lost souls"

"Багато років потому, моя матір

носила обидва їх фартухи,
її вологі руки зникали в кишенях,
як загублені душі”.

Автор створює художній образ шляхом зближення суб’єкта й об’єкта порівняння, предмета реальної дійсності (hands) з абстрактним явищем (lost soul), на основі спільного характеру дій. Інтерпретація порівняння руки – загублені душі, виходячи з гетерогенності понять, віддаленості концептуальних областей їх існування, могла б бути ускладненою за відсутності дієслова disappear (disappear – 1. to go away or become lost; 2. to cease to exist; become extinct or lost [8, с.329]), яке на семантичному рівні пов’язане з прикметником lost. Лексичні одиниці disappear, lost з подвійною силою фокусують увагу читача (адресата) на спільності дії суб’єкта та об’єкта порівняння. Спираючись на пресупозицію читача(адресата), його знання про долю душі після припинення існування фізичної оболонки, тіла – руки матері, які зникають у кишенях фартуха уподібнюються до загублених душ, душ грішників, які згідно з тлумаченням християнської релігії, зникають у темряві пекла під землею, чекаючи на великий Божий суд.

Цілої низкою іконічних порівнянь способу дії збагачений вірш Р. Кранаха “Вивільнення сонечка” (Releasing Ladybugs (hippodamia convergens)):

“...like the sprayed leaves I invite them (ladybugs – П.Я.) to visit
for a cool drink and an aphid lunch”

“...як вкрите листя рососою я запрошую їх скуштувати
охолоджений напій і тлю на сніданок”

Подібність між листям і комахою автор вбачає у способі існування живих істот і рослин, які живуть, буяють, квітнуть лише вживаючи живильну рідину – воду.

Відсутність у наведеному прикладі іменникових одиниць a man, a human being; ladybugs і використання особових займенників I, them дає змогу авторові тексту не лише уникнути тавтології, а насамперед указати на належність людини і комахи до одного світу, світу живої природи.

“When they (ladybugs – П.Я.) do take the plunge
– in my impatience I flick them from my finger –
they land like adolescents, on their backs
and needing a winged flurry
to right themselves”

“Коли вони нарешті стрибають
– нетерпляче я струшую їх з пальця –
Вони падають на спини, як підлітки
І чекають на сильний вітер, що поставить їх на ноги”

Іконічність другого прикладу базується на подібності дій суб'єкта (ladybugs) та об'єкта (adolescents) порівняння. Кружляння сонечка на спинних крильцях викликає в уяві читача асоціацію з вуличним танцем брейк-данс, який є поширеним серед молоді. Аналогія полягає у круговому неприродному русі комахи та елементом танцю під назвою "бекспін" (backspin), під час демонстрації якого юнак виконує кручення на спині на 360 градусів.

"At ground level they (ladybugs – П.Я.) move ahead like playfully decorated tanks."

"По землі вони рухаються, як жартівливо розмальовані танки."

У цьому рядку представлено неочікуване порівняння істоти (ladybug) з неістотою (tank). Підґрунтям для актуалізації візуальної подібності є спосіб пересування і наявність броньованого покриття як у комахи, так і у танка. На семантичному рівні відбувається активація таких понять, як невразливість, велика рушійна сила, всепрохідність.

Наведені приклади є не лише іконічними за своєю природою, вони є прикладом комбінованого виду, позаяк включають в себе як іконічну, так і індексальну характеристики.

Так, Ч. Пірс слідом за Аллен і Гріно стверджує, що замітники іменників (займенники) вказують на речі прямим чином і є індексальними знаками. Індокси, за Ч. Пірсом, допомагають слухачу (в нашому випадку читачу) "встановити зв'язок між своїм розумом і об'єктом" [5, с.83].

Особовий займенник вони (they) є індексом, він не називає, не описує, не надає будь-якої характеристики, а лише вказує на суб'єкт порівняння (ladybugs), тим самим надаючи можливість коректного сприйняття поетичного тексту. Використання займенника в поетичному тексті уможливлено не лише тому що референти досить експліковані, а й тому що основний зміст сконцентрований на дії (disappear, land, move ahead). Саме дієслівні одиниці дозволяють ідентифікувати зміст порівняння по відношенню до інших його елементів.

На релятивному рівні мапування в царинах сутностей, що можуть утворювати опозицію конкретне / абстрактне та навпаки, виокремлюється спільна дія, емоція або стан, які стають основою порівняння, забезпечуючи спрямований рух думки під час осмислення й інтерпретації поетичного образу.

Як свідчать приклади, художні порівняння сформовані шляхом атрибутивного та релятивного мапування мають порівняно невеликий обсяг (від одного поетичного рядка до строфи). Як правило, вони виражені словосполученням, простим або складним реченням.

Поряд із атрибутивним та релятивним видами мапування виокремлюється особливий вид аналогії між подіями та ситуаціями. Ситуативним мапуванням називається співставлення ситуацій, подій типових для суб'єкта художнього порівняння, із ситуаціями, подіями об'єкту [1, с.222-223].

Прикладом ситуативного мапування може слугувати цитата з вірша С.Болстер "Many have written poems about blackberries", яке виявляється у проектуванні ситуації збирання ягід на ментальний стан людини: "The bushes themselves ramble like a grandmother's sentences". Під час збирання ягід у полі зору людини то з'являються, то зникають ягідні кущі, вони блукають навколо нас. Для того, щоб назбирати гарний ягідний врожай необхідно зосереджуватися на певному об'єкті (кущі) і обирати стиглі цілі ягоди, так само під час спілкування у літніх людей в пам'яті спливають і зникають (блукають) думки, спогади, часто не пов'язані між собою і для адекватного спілкування з оточуючими виникає потреба у ретельному і зосередженому відборі інформації, що інколи не вдається в силу фізичних вад, які виникають у похилому віці.

Таким чином, проведений аналіз доводить доцільність диференціації іконічних порівнянь за типом основи порівняння, які створюються шляхом активації лінгвокогнітивної операції аналогового мапування. Окреслена проблема не вичерпується отриманими результатами. Перспективу подальшого вивчення вбачаємо у дослідженні реалізації принципу іконічності на фонетичному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова, Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект [Рукопис]: дис. ... д-ра філол. наук: 10. 02. 04 / Лариса Іванівна Белехова; наук. консультант д-р філол. наук проф. О.П. Воробйова. – К: КНЛУ, 2002. – 391с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 448с.
3. Матвеева Т.В. Русский язык, культура речи, стилистика, риторика: Учебный словарь / Т.В. Матвеева. – М.: Наука, 2003. – 432с.
4. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр; под общ. ред А.А. Холодовича. – М.: Прогресс, 1977. – 696с.
5. Пирс Ч. Начала прагматизма / Чарльз Пирс; пер. с англ., предисл. В.В. Кирющенко, М.В. Колопотина. – СПб.: Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352с.
6. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М.: Едиториал УРСС, 2011. – 208с.
7. Якобсон Р. В поисках сущности языка // Семиотика; под. ред. Степанова Ю.С. – М.: Радуга, 1983. – С. 102-117
8. Collins Dictionary and thesaurus / [edit. director Treffry Diana]. – Glasgow: Harper Collins Publishers, 2000. – 1398p.
9. Freeman M. Metaphor making meaning: Dickinson's conceptual universe / M. Freeman // Journal of Pragmatics. – 1995. – № 24. – P. 643-666.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago Univ. Press, 1980. – 242p.